

СПЕЦИФІКА ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ДИСТАНЦІЙНОМУ НАВЧАННІ

У статті розглядаються головні проблеми і особливості впровадження дистанційного навчання, якості викладача, що сприяють ефективній організації навчального процесу під час дистанційного навчання та специфіка педагогічної комунікації в умовах дистанційного навчання.

Ключові слова: освіта, дистанційне навчання, комунікація, компетентність, майстерність.

В статье рассматриваются основные проблемы и особенности внедрения дистанционного обучения, качества преподавателя, способствующие эффективной организации учебного процесса во время дистанционного обучения и специфика педагогической коммуникации в условиях дистанционного обучения.

Ключевые слова: образование, дистанционное обучение, коммуникация, компетентность, мастерство.

The article considers the problems and features of introduction of distance learning, quality teachers, promoting effective organization of educational process during the distance learning, and the specifics of pedagogical communication in the conditions of distance learning.

Key words: education, distance learning, communication, competence, excellence.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві питання комунікації є одними з найважливіших. Це обумовлено динамічністю соціально-економічних і духовних процесів, що протікають на ґрунті появи в суспільстві нових систем і засобів пересування, розвитку засобів зв'язку, інформаційних технологій, що визначили проблему людини та суспільства у спілкуванні. Зазначені трансформаційні процеси в житті суспільства торкнулися всіх сфер його діяльності й існування [1, с. 3], у тому числі й освіти. До найважливіших якостей викладача, що сприяють успішному виконанню ним своїх функцій, належить педагогічна комунікативність. Труднощі, що виникають у педагогічній діяльності зумовлені саме недоліками сфери професійно-педагогічного спілкування [8, с. 142-143]. Упродовж останніх десятиріч світове співтовариство охоплене процесом інформатизації, який пов'язаний практично

з усіма сферами людської діяльності. Завдяки новим інформаційним технологіям виникла нова – дистанційна – форма навчання, що синтезує, інтегрує багаторічний досвід до впровадження [10, с. 5]. Але у той же час питання специфіки педагогічної комунікації в умовах дистанційного навчання залишаються мало дослідженими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання теорії комунікації вже стали предметом досліджень таких учених, як Г. Гарднер, Д. Големан, С. Каган, які виокремили комунікабельність як особливе інтелектуальне обдарування, емоційний інтелект – як здатність розуміти, регулювати емоції, забезпечуючи у такий спосіб успіх будь-якої діяльності людини, зокрема комунікативної.

Російські дослідники теорії комунікації (Г. Андреева, А. Брудний, Л. Виготський, В. Вишняков, Н. Єрастов, В. Іванов, М. Каган, О. Леонт'єв, А. Соколов, Г. Почепцов) сформулювали комунікативно-гуманістичні засади інформаційних зв'язків (взаємовплив, рівносуб'єктність учасників комунікації, необхідність встановлення контакту, дотримання соціальних, професійних норм, етичних та естетичних вимог).

Такі зарубіжні вчені, як М. Балдеггер, Л. Баркер, Р. Дафт, Г. Ласуелл, М. Мескон, О. Хольсті, К. Шеннон, Р. Якобсон, а також вітчизняні В. Буряк, В. Вишняков, М. Громкова, М. Молоканов, Л. Ситниченко, досліджуючи питання теорії комунікації, акцентували увагу на моделюванні процесу обміну інформацією, визначивши його складники, особливості організації й управління, обґрунтувавши закономірності та принципи, яких має дотримуватись людина в процесі комунікації.

Дослідженню питань використання комп'ютерів, як засобів опосередкованої комунікації були присвячені роботи М. Алексєєва, А. Андрєєва, В. Долматова, А. Романова, С. Русакова, О. Пехоти, П. Підкасистого, І. Підласого та інших [1, с. 4].

Ефективність організації дистанційного навчання вивчали В. Кухаренко, Н. Сиротенко, Є. Полат, В. Солдаткін, А. Хуторської та ін.

Мета статті: визначити особливості педагогічної комунікації в умовах дистанційного навчання.

Виклад основного матеріалу. В умовах сьогодення важливою є здатність і вміння особи безперервно самостійно працювати над підвищенням власного освітнього рівня, без чого неможливе якісне виконання нею своїх професійних функцій, адже отримані знання швидко втрачають свою актуальність. Зазначене зумовлює висунення нових вимог як до суб'єктів навчання, так і до його змісту, оновлення методів і форм, професійної підготовки фахівців всіх освітньо-кваліфікаційних рівнів.

Однією з таких прогресивних та сучасних форм освіти є дистанційне навчання (далі – ДН). Воно покликане і дозволяє забезпечити високу функціональність людини в умовах сьогодення. Така форма навчання надає можливість одержати освіту за кордоном з мінімальними фінансовими витратами та при великому виборі спеціальностей, яких, можливо, немає у українських навчальних закладах, оскільки більшість ВНЗ Європи та США ввели таку зручну для студентів форму освіти набагато раніше, ніж Україна [9, с. 134]. Не менш значущими чинниками, які відносяться до її переваг є також ефективне використання часу, що забезпечує як зручні умови для навчання так і якісне викладання.

Ідея освіти на відстані не є новою. Дистанційне навчання виникло в період формування першої стійкої регулярної загальнодоступної системи зв'язку – пошти.

Першу поштову марку було видано в Англії у 1840 році, а вже у 1858 році у Лондонському університеті дозволено складання екзаменів на академічні ступені всіх рівнів та всіх спеціальностей (окрім медицини) усім, хто бажає, незалежно від способу здобування знань, включаючи самонавчання [5, с. 135].

Початком історії сучасного дистанційного навчання було заснування Відкритого Університету З'єданого Королівства Великобританії і Північної Ірландії (ВУЗК) у 1969 році. Характерною рисою цього університету, а слідом за ним й інших університетів дистанційного навчання, які виникли пізніше, є домінуюча роль уряду в процесі їхнього створення.

Уряд Великобританії надав під цей проект значні кошти. Була проведена помітна підготовча робота, розроблені необхідні навчальні плани, програми з

дисциплін, навчально-методичні посібники, освітні технології. На цій основі почав функціонувати Відкритий Університет Об'єднаного Королівства Великобританії і Північної Ірландії, який і донині є одним із світових лідерів у цій галузі [5, с. 136].

Сьогодні дистанційне навчання – поширене явище у багатьох країнах світу, і з кожним роком її популярність зростає. Серед факторів, що призвели до її появи називають глобалізацію, підвищення динаміки соціально-економічного розвитку суспільства, появу нових потреб тих, хто навчаються і розвиток інформаційно-комунікативних технологій, їх усебічне впровадження практично у всі сфери життєдіяльності людини, необхідність широкого застосування в освітній практиці як засобу навчання і предмета вивчення [6, с. 191].

Основою освітнього процесу в дистанційному навчанні є цілеспрямована й контрольована інтенсивна самостійна робота студента, котрий може навчатися в зручному для себе місці, за індивідуальним розкладом, маючи комплект спеціальних засобів навчання й погоджену можливість контакту з викладачем по телефону, електронною та звичайною поштою, а також очно [8, с. 358].

До особливостей ДН належить надання студентам можливості самим отримувати необхідні знання, користуючись розвиненими інформаційними ресурсами, що їх пропонують сучасні інформаційні технології. ДН інтегрує весь наявний арсенал засобів навчання й надає їм якісно нового рівня. Крім того, передбачається велика кількість завдань, розрахованих на самостійне опрацювання з можливістю отримання щоденних консультацій фахівців високого рівня незалежно від їхньої територіальної розташованості [8, с. 375].

Спираючись на зазначені характерні риси і принципи побудови ДН, можна вказати на такі його специфічні якісні властивості:

- гнучкість і адаптивність навчального процесу до потреб і можливостей студентів;
- модульність побудови навчальних програм;
- нова роль викладача;
- спеціалізовані форми контролю якості результатів навчання;
- використання базової і спеціалізованих комунікативних технологій

підтримки взаємодії суб'єктів процесу ДН;

- використання спеціалізованих засобів навчання;
- використання спеціалізованих програмних засобів організаційної підтримки ДН;
- використання спеціалізованих форм організації навчальної діяльності та інформаційно-комунікаційно орієнтованих педагогічних технологій;
- використання стандартизованих процедур і протоколів взаємодії у мережесистемах ДН;
- створення єдиного інформаційно-освітнього середовища підтримки функціонування і розвитку систем мережевого ДН;
- економічна ефективність.

Головними проблемами створення і впровадження систем ДН є комп'ютерно-технологічна, організаційно-управлінська, психолого-педагогічна, фінансово-економічна і нормативно-правова. Поряд з усвідомленням необхідності комплексного і збалансованого вирішення кожної з цих проблем слід виділити психолого-педагогічну, як таку, теоретичне і практичне вирішення якої сьогодні є завданням найбільш складним, до необхідної межі не визначеним і тому належним чином не розв'язаним [6, с. 192]. Адже невідповідність рівня комунікативної культури сучасного фахівця-педагога вимогам інформаційного суспільства може вплинути на ефективність навчання.

Розглянемо питання професійно-педагогічної комунікації в умовах дистанційного навчання як складник психолого-педагогічної компетентності викладача.

Професійно-педагогічна комунікація реалізується як система найрізноманітніших безпосередніх та опосередкованих зв'язків суб'єктів комунікації. Прикладом опосередкованої професійно-педагогічної комунікації є дистанційне навчання, що передбачає комунікацію між викладачем і студентами (система "людина – комп'ютер – людина") за допомогою спеціальних технічних засобів (компакт-диски, комп'ютерні мережі, аудіографічна форма, відеоконференції та ін.) [2, с. 9-10].

Провідним суб'єктом професійно-педагогічної комунікації є викладач,

професійна, в т. ч. комунікативна, діяльність якого має бути спрямована на виконання соціального замовлення – формування гармонійно розвиненої особистості. Суб'єктом комунікації є і соціальна група, яка, взаємодіючи із суб'єктами зовнішнього середовища, впливає на поведінку і спілкування кожного причетного до неї індивіда.

Об'єкт професійно-педагогічної комунікації становить спільна діяльність суб'єктів комунікації, результатом якої є поглиблення їх інформованості, підвищення якості комунікативної діяльності, розвиток комунікативних умінь, збагачення комунікативного досвіду [2, с. 8-9].

Видами педагогічної комунікації є:

- вербальна (лат. *verbalis*, від *verbum* – слово) комунікація (лат. *communication* – зв'язок, повідомлення) – процес взаємообміну інформацією шляхом мови (усної, писемної, внутрішньої), який відбувається за своїми внутрішніми законами, вимагає активної розумової діяльності та ґрунтується на певній системі усталених норм.

- невербальна комунікація – процес взаємообміну інформацією шляхом використання для передавання повідомлень немовних засобів комунікації.

- комп'ютерна комунікація – процес взаємообміну інформацією між суб'єктами за допомогою вербальних і невербальних комунікативних систем, опосередкований комп'ютерними засобами комунікації (електронна пошта, телеконференції, Web-конференції, чат, форум) [2, с. 246-251].

Особливості організації та здійснення дистанційного навчання обумовлюють й специфіку комунікації суб'єктів, що здійснюють таку освітню діяльність. Важливо визначити умови, за яких навчання буде ефективним, виходячи з того, що викладач здійснює функцію управління пізнавальною діяльністю студента.

Складниками методичної майстерності викладача є спеціальні методичні знання, відповідні уміння, навички та професійно важливі якості особистості, які дозволяють ефективно проводити навчальні заняття, визначати невирішені актуальні педагогічні завдання, виявляти нові, прогресивні способи вирішення навчальних питань, удосконалювати стиль, методи і прийоми своєї педагогічної

діяльності, узагальнювати кращий педагогічний досвід і творчо використовувати його на практиці [3, с. 20; 4, с.143-153].

Розкриваючи зміст методичної майстерності викладача, І. Зязюн, Г. Сагач роблять наголос на важливості формування його комунікативних умінь, здатності встановлювати і підтримувати доброзичливі, ділові стосунки з студентами, які і визначають, головним чином, продуктивність навчання [7, с. 59-64].

Ефективний педагогічний діалог пов'язаний з необхідністю подолання бар'єрів діалогічної взаємодії – перешкод, що заважають реалізації діалогу між партнерами. Серед їх видів в умовах дистанційного навчання найбільш проявленими будуть ситуаційні бар'єри діалогічної взаємодії (відокремленість партнерів у просторі) [2, с. 35]. Їх подолання потребує відповідної готовності викладача до нової ролі і нових функцій, таких як координація пізнавального процесу, коригування курсу, що викладається, консультування при укладенні індивідуального навчального плану, керівництво навчальними проектами та інше [8, с. 367].

Аналіз властивостей дистанційного навчання, особливостей здійснення цієї діяльності дозволяє зробити висновок, що викладач повинен майстерно володіти професійно-спрямованою писемною комунікацією. У сучасних умовах актуальність писемної комунікації збільшується через необхідність оволодіння комп'ютерними технологіями з метою встановлення різноманітних комунікативних зв'язків. Вступаючи в діалог з людиною за допомогою електронної пошти в асинхронному або синхронному режимі, беручи участь у різноманітних тематичних телеконференціях, викладач своєю писемною комунікацією демонструє власний рівень знань, культуру, розкриває свій духовний світ. І від його словникового багатства, володіння нормативами літературної мови, вміння добирати доцільні функціональні стилі, оптимальні мовні й мовленнєві засоби із мовного арсеналу відповідно до потреб висловлювання, оформляти свої повідомлення залежить ефективність комунікації, її навчальний, виховний, розвиваючий вплив [2, с. 122].

Сьогодні найбільш розповсюдженим засобом комунікації сучасної людини є спілкування за допомогою комп'ютерного зв'язку, що активно

використовується у дистанційному навчанні. Тому для успішної організації процесу навчання за дистанційною системою викладачі повинні знати:

- призначення, особливості влаштування й функціонування телекомунікаційної мережі;
- умови зберігання й передачі інформації в мережі;
- основні інформаційні ресурси та особливості роботи з ними;
- особливості організації та проведення телекомунікаційних проєктів, тематичних телеконференцій;
- методичні основи організації роботи викладачів і студентів у мережі;
- основні правила поведінки користувачів мережі, основи телекомунікаційного етикету. Уміти:
 - працювати з електронною поштою, телеконференціями, мережевими інформаційними службами;
 - відбирати й обробляти інформацію, отриману з мережі;
 - проводити пошук інформації в мережі;
 - готувати інформацію до передачі по мережі з використанням текстового, графічного редактора і необхідної обслуги (архіваторів, кодувальників);
 - організувати, розробити та провести мережевий проєкт, тематичну телеконференцію [8, с. 381].

Висновки. Таким чином, сьогодні ефективність виконання викладачем в умовах дистанційного навчання таких функцій як: формування навчальної мотивації студентів, визначення цілей і завдань навчання, передача знань, досвіду, організація взаємодії між студентами, контроль за процесом навчання залежить від якості володіння ним комунікативними вміннями. Це в свою чергу обумовлює необхідність введення до навчальних програм підготовки викладачів для системи дистанційного навчання спеціальних курсів, які спрямовані на розвиток їх дистанційних комунікативних здібностей, напрацювання вмінь та навичок користування сучасними засобами зв'язку, що дозволить підвищити якість дистанційного навчання. Результати аналізу особливостей педагогічної комунікації в умовах дистанційного навчання у подальшому можуть бути використані для розробки технології формування

готовності до педагогічної комунікації в умовах дистанційного навчання.

Література

1. Волкова Н.П. Теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх учителів до професійно-педагогічної комунікації : авторефер. дис. д-ра пед. наук : 12.00.04. – Луганськ, 2006. – 37 с.
2. Волкова Н.П. Професійно-педагогічна комунікація / Н.П. Волкова : навч. посіб. – К.: ВЦ «Академія», 2006. – 256 с.
3. Гончаренко С.У. Методика як наука / С.У. Гончаренко. – Хмельницький: Вид-во ХГПК, 2000. – 30 с.
4. Горбовська О.В. Методичні основи вдосконалення процесу викладання фізико-математичних дисциплін / О.В. Горбовська, О.А. Дубасенюк // Нові технології навчання: Наук.-метод. зб. – К.: НМЦВО, 2000. – Вип. 27. – С. 143-153.
5. Жевакіна Н.В. З історії дистанційної освіти / Н.В. Жевакіна // Вісник Львівського ун-ту. – Вип. 17.– Львів, 2003. – С. 135-141.
6. Енциклопедія освіти / головн. ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
7. Зязюн І.А. Краса педагогічної дії : навч. посіб. / І.А. Зязюн, Г.М. Сагач. – К.: Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. – 302 с.
8. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / А.І. Кузьмінський. – 2-ге вид., стер. – К.: Знання, 2011. – 486 с. – (Вища освіта XXI століття).
9. Хуторской А.В. Предпосылки дистанционной педагогики. Преподавание в сети Интернет: учеб. пособ. / ответ. ред. В.И. Солдаткин. – М.: Высшая школа, 2003. – 678 с.
10. Ясулайтіс В.А. Дистанційне навчання: метод. рекомендації. – К.: МАУП, 2005. – 72 с.